

Danışan daşlar və ya Maçaxıdan başlayan yol

Mayıl ALICANOV,
ADPU-nun Şamaxı filialının
İctimai elmlər və xüsusi fənlər
kafedrasının müdiri,
Respublikanın əməkdar müəllimi,
Şamaxı rayon Ağsaqqallar Şurasının
sədri

Maarif Xalıqovla mənim ilk tanışlığım 45 il bundan əvvəl olub. 1975-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun aspiranturasının əyani şöbəsinə qəbul imtahanları başlamışdı. Aspiranturaya daxil olmaq istəyənlərin arasında bəstəboy, danışarkən üzündə xəfif təbəssüm yaranan bir gənc diqqətimi daha çox cəlb edirdi. Düzü, o vaxtlar bizi bu "döyüşdə" kimin qalib gələcəyi çox maraqlandırır.

İlk imtahan ixtisas fənnindən - Azərbaycan tarixindən idi. Onun "rəqibi" olan institutun əməkdaşı ixtisas fənnindən "əla", o isə "yaxşı" qiymət aldı. Düzü, mən artıq onun aspiranturaya qəbul olunacağına olan ümid və inamımı itirmişdim. Sən demə, mən fikrimdə yanlışmışam, əsl döyüş irəlindəmiş. Növbəti imtahandan onların hər ikisi "əla" qiymət aldılar. Axırncı imtahandan isə isə gənc müəllim "yaxşı", onun "rəqibi" isə "kafi" qiymət aldı. Beləliklə, onların hər ikisi qəbul imtahanlarından 13 bal topladılar. Lakin Maarif Xalıqovun "rəqibi" ixtisas fənnindən əla qiymət aldığı üçün aspiranturaya onu qəbul etdilər.

Həmin dövrdə EA Tarix İnstitutunun direktoru xeyirxah insan, billur kimi saf və təmiz şəxsiyyət, Akademiyanın müxbir üzvü Cəmil Quliyev idi. Cəmil Quliyev Akademiyanın Rəyasət heyəti qaqışında vəsatət qaldıraraq əlavə bir yer alıb bu istedadlı gəncin aspiranturaya qəbul olunmasına şərait yaratdı. Maarif Xalıqov həmin dövrdə institutun "Azərbaycanın Böyük Vətən müharibəsi və müharibədən sonrakı kommunizm quruculuğu" şöbəsinin aspiranturasına qəbul olundu. Şöbə rəhbəri, qayğıkeş insan, görkəmli tarixçi, prof. Qaraş Mədətovun məsləhəti ilə Maarif Xalıqovun elmi rəhbəri Akademiyanın müxbir üzvü Cəmil Quliyev təyin olundu.

Maarifin aspiranturaya qəbulu mənə çox sevindirdi. Hər ikimiz bir şöbədə çalışdığımız üçün, demək olar ki, hər gün kitabxanada, arxivlərdə, müxtəlif tədbirlərdə görüşürdük. Bu gəncin istedadı, əzmkarlığı və digər müsbət keyfiyyətləri çoxlarını özünə cəlb edirdi. Həmin illərdə başlanan şəxsi münasibətlərimiz dostluğa çevrildi və bu dostluq indi də davam edir.

Danışanda xəfif təbəssümü və zərif gülüşü heç vaxt simasından əksik olmurdu. Bəzən də elə olurdu ki, çox fikirli və qayğıkeş görünürdü. Dərdini də heç kimə danışmazdı. Bu gənc istedadlı olduğuna qədər də məğrur idi. Belə hallar-

da bildirdim ki, Maarif anası və bacıları haqqında düşünür.

Maarif Xalıqovun "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması (1965-1975-ci illər) mövzusunda yazdığı namizədlik dissertasiyasını başa çatdırdığı dövrdə mən iş yerimi dəyişdim. 1979-cu ilin sentyabr ayında Xankəndində yerləşən Sovet Azərbaycanının 60 illiyi adına Pedaqoji İnstitutunda müəllim kimi fəaliyyətə başladım. On il çalışdım bu ali məktəbdə, heç kim Maarif müəllim kimi mənə doğma və əziz dost olmadı. Bizim əlaqələrimiz heç vaxt kəsilmədi. O, həmin illərdə dəfələrlə Xankəndinə gələr, mənə və Qarabağda olan digər dostları ilə görüşüb onlarla şirin-şirin söhbət edər və gülüşürdü.

Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr zamanı Maarif müəllim dostlarından və burada yaşayan azərbaycanlılardan ötrü çox narahat idi.

Sağdan sola: Maarif Xalıqov, Tahir Aslanov, Həmdulla Aslanov, Elza Aslanova, Xanım Alicanova, Mayıl Alicanov.
Xankəndi, 7 noyabr 1981-ci il

Tez-tez mənə zəng edər, təkçə mənə yox, digər dost və tanışlarının, bütün azərbaycanlıların vəziyyəti ilə maraqlanar, bizlərdən ötrü narahatçılığını bildirirdi. Yaxşı yadımdadır ki, Maarif müəllim həmin illərdə dəfələrlə Qarabağa yalnız mənə yanına deyil, Ağdamda, Qubadlıda və digər yerlərdə yaşayan dostlarına baş çəkər, onlarla dərhləşər və dərhlərinə şərik olardı.

Erməni faşistlərinin və onların havadarlarının təkidlə Xankəndində fəaliyyət göstərən Pedaqoji İnstitutun Azərbaycan bölməsinin professor-müəllim heyəti və tələbə kollektivi Şuşa şəhərinə köçürüldülər. Bütün bunlar az imiş kimi, Azərbaycan bölməsinə Şuşadan Gəncə şəhərinə - Həsən bəy Zərdabi adına Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutuna köçürüldülər, lakin professor - müəllim və tələbə heyəti heç kimdən icazə almadan, onları gözləyən bütün çətinliklərə və təhlükəyə baxmayaraq yenidən Şuşa şəhərinə qayıtdılar və burada Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa fakültəsinin, sonra isə filialının açılmasına nail oldular. Fakültə və filial rəhbərlik etdiyim dövrdə Maarif müəllim tez-tez mənə zəng edər, hal-əhval tutar, buradakı vəziyyətlə tanış olardı.

Yaxşı yadımdadır ki, Maarif müəllim Şuşaya gələndə doğma yurdlarından didərgin düşən, ev-əşiklərini itirən Qərbi Azərbaycandan gələn qaçqınları görəndə necə hönkürtü ilə ağladı. Bu fədakar insan onlara təsəlli verir, xəstələrə dərman alır, gec-tez doğma yurdlarına qayıdacaqlarına ümid verirdi.

Taleh elə gətirdi ki, Təhsil Nazirliyinin əmri ilə Maarif Xalıqov Şuşa filialı-

na Dövlət İmtahan Komissiyasının sədri təyin olundu. Maarif müəllim Şuşaya gəldi. Yeddi yaşlı oğlu Kamranı da özü ilə gətirmişdi, onu Qubadlı rayonunun Yuxarı Mollu kəndində yaşayan tələbə dostu Vahidgilə qoyaraq Şuşada keçirilən buraxılış imtahanlarında iştirak edir, həftədə bir dəfə Şuşadan Laçına, oradan isə Qubadlıya, Vahidgilə gedirdi. O dövrdə çoxları Şuşaya, Qarabağa getməyə cəsarət etmirdi. Erməni faşistləri Şuşaya, Şuşadan Qarabağ istiqamətində hərəkət edən bütün maşınlara, avtobuslara atəş açır, yolları kəsir, vertalyotları vururdular.

Məhz belə bir çətin dövrdə Maarif həftədə bir dəfə oğlu Kamranı görmək üçün Mollu kəndində gedərkən çox narahat olurdum. Maarif müəllim mənə narahatlığımı hiss edərək özünəməxsus bir tərzdə, həm də qürurla dedi ki, Kamran artıq çox şeyi başa düşür, qoy doğma Qarabağın füsunkar gözəlliyini

Şahmar oğlu rəhbərlik edirdi. Onunla əsudə vaxtlarında biz bir yerdə olur, Şuşanın tarixi yerlərini göstərməkdə bir növ bələdçilik edirdi. Maarif müəllim yalnız Raqub müəllimin deyil, bir ay müddətində bizim kollektivin doğma üzvünə çevrildi...

Taleh bizə bir daha, düz 13 il sonra bir yerdə işləməyi nəşib etdi. Mən ADPU-nin Şamaxı şəhərində yeni açılmış filialına direktor təyin edildim. Uşaqlıq və gənclik illərində dostluq etdiyim Vahid Məmmədyar oğlu Xanəliyev isə tədris və elmi işlər üzrə direktor müavini təyin olundu. Yeni yaradılmış filialın yüksək ixtisaslı kadrlara böyük ehtiyacı var idi. Yenə də köhnə dostu müraciət etdim. Necə deyərlər - hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi. Maarif müəllim ictimai əsaslarla kafedra müdiri təyin olundu. Maarif müəllim o ağır və çətin günlərdə filialın maddi-texniki bazasının yaradılmasında və möhkəmlənməsində var qüvvəsi ilə çalışdı. Burada özünə Vahid Xanəliyev, Bəyməmməd Cəbrayilov, Əlisahib Abudov, Şasəddin Mikayılov və adlarını unuduğum bir çox dostlar qazandı.

Maarif müəllim dostlarına xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşırdı. Çətin günlər idi. Çörək tapılmırdı, ərzaq qıtlığı var idi, işıqlar tez-tez sönür, qaz yandırmırdı. Bu ağır günlərin tezliklə ötüb keçəcəyinə, xoş günlərin gələcəyinə tələbələrini inandırma bildi. Nəzakət xanımla bütün çətinliklərə sinə gərirdilər. Özlərinin çətinliklərini, dərhlərini unudub başqalarının dərhdinə şərik olan, dərhlərini çəkən mənə dostum və onun xanımı bir müddət Şamaxıda yaşadılar. Maarif müəllim əsl müəllimə və insana xas olan bütün keyfiyyətləri pedaqoji fəaliyyəti dövründə həyata keçirməyə çalışırdı. Elə bil, necə deyərlər, anadan müəllim kimi fəaliyyət göstərmək üçün doğulmuşdur.

Maarif müəllim çox alicənab insandır. Elə gün olmazdı ki, Saatlı rayonunda yaşayan anası və bacılarından xəbər tutmasın. Xoşbəxtlikdən filialda telefon-danışıq məntəqəsi var idi. Tez-tez onlarla əlaqə saxlayır, ayda bir dəfə onlara baş çəkərdi. Onun gəlişi evə, ailəyə fərəh gətirərdi. Elə bil ki, evdə onun gəlişini çoxdan gözləyirdilər. Bir anın içində süfrə açılar, stolun üstünə müxtəlif növ meyvələr, şirniyyat düzülər, kəklik otu ilə təzə dəmlənmiş çay gətirilərdi. Bir azdan Ünzülə ananın dəmlədiyi zəfəranlı plovun ətri evi bürüyərdü. Oğlu plovu yediyi andan sona kimi gözlərini ondan çəkmir, sevincindən fərəhlənir, kövrəlirdi. Maarif müəllim plovu elə iştahla yeyirdi ki, sanki uşaqlıq illərindəki çətinlik və aclığın qisasını plovdan alırdı. Oğul anasının bütün ümidlərini doğrultmuş, oxuyub alimlik adını almış, ali məktəbdə kafedra müdiri vəzifəsində çalışırdı. Ana oğlunun uğurları ilə fərəhlənir, bütün ağırlı-acılı günlərini unudurdu.

(Davamı 10-cu səhifədə)

öz gözləri ilə görsün və duysun. Yadellilərə göz dağı olan, düşməne qarşı hər daşı səngər olan Qarabağı öz gözləri ilə görsün. İmkan olsa bu günlərdə onu Şuşaya da gətirmək, Cıdır düzündə gəzdirmək istəyirəm. Arzum odur ki, Kamran Şuşaya gələrək dünyanın nadir incilərindən biri olan Xarı Bülbülü öz gözləri ilə görsün.

Maarif müəllim bu yerlərdə, hətta erməni quldurlarının atəş hədəfində olan mənəzərəli yerlərdə şəkil çəkirdirdi. Həmin günlərdə erməni quldurları tərəfindən jurnalist Salatın Əsgərovanın qətlə yetirilməsi onu yandırdı yaxırdı. "Əclaf, indi kişilərə gücləri çatmır, silahsız qadına əl qaldırırlar" - deyirdi.

Maarif müəllim burada qaldığı təxminən 40 gün ərzində Qarabağın bir çox kəndlərində - Malibəylidə, Quşçularda, Xəlfəlidə və azərbaycanlıların yaşadığıları bir sıra digər kəndlərdə oldu. Əhali ilə görüşür, onlara təsəlli verir və mübarizəyə ruhlandırır. Heç vaxt yadımdan çıxmaz. Laçın və Qubadlı yolları ilə hərəkət etmək çox təhlükəli idi. Şənbə və bazar günləri Qubadlıya gedər, burada yaşayan dost-tanışlarından hal-əhval tutar, oğlu Kamranla görüşər, sonra da Şuşaya qayıdardı. Şuşaya qayıdarkən hər dəfə Turşsuda doyunca su içməsindən həvəslə danışırdı.

Dövlət imtahanı zamanı komissiya üzvlərinin fikirlərinə hörmətlə yanaşır, tələbələrin cavablarını diqqətlə dinləyir və onların biliklərini düzgün və obyektiv qiymətləndirirdi. Həmin dövrdə Şuşa filialında üç fakültə var idi. Tarix-filologiya fakültəsinə təcrübəli pedaqoq, cəsur insan dossent Kərimov Raqub

Maarif müəllimin işgüzarlığını, təşəbbüskarlığını, bilik və bacarığını nəzərə alıb onu Prezident Aparatında işə götürdülər.

O, burada çalışarkən dostları ilə əlaqəni kəsmədi, onları tez-tez arayıb axtarır, zəng edir, problemləri ilə maraqlanırdı.

Maarif müəllimin yaradıcılıq, elmi-tədqiqat obyektini geniş və olduqca maraqlıdır. Onun 2019-cu ildə AMEA-nın Tarix İnstitutunun direktoru, akademik, Millət vəkili Yaqub Mahmudovun tövsiyəsi və redaktorluğu ilə çap olunan "Bəzz qalası" kitab-albomu xürrəmilər hərəkatına həsr

olunmuş ən dəyərli tədqiqatlardan biri - şəkillər qalereyasıdır.

Babəkin rəhbərliyi altında uzun müddət ərəb xilafətinə qarşı mübarizə aparan xürrəmilərin qəhrəmanlığı, döyüş taktikası, istehkamları ilə bizi tanış edir və yaddaşlarımızda yaşadır, möhkəmləndirir.

Bu əsərin Azərbaycan tarixşünaslığında əsas və başlıca əhəmiyyəti bundan ibarətdir ki, dövlətin əsas rəmzlərindən biri olan bayrağın qaldırıldığı yer şəkildə öz əksini tapanmışdır

Ərəb mənbələrində göstərilən faktlarla yanaşı, bu fakt kifayət edir ki, öz dövrünün qəhrəmanı, xalqımızın azadlığı uğrunda mübarizə aparan görkəmli sərkərdənin başçılığı altında Xürrəmilər dövləti yaranmış, bu dövlətin hökmdarı Babək olmuşdur - fikrini söyləməyə əsas verir. Əslində, bu foto-albom bizim milli ruhumuzu yaşadır, onun yaşamasına güclü təkan verir, qalanın müdafiəsi uğrunda döyüşən xürrəmilərin qəhrəmanlığı, özündə bu günlərədək qoruyub saxladığı sirlərlə bizi tanış edir. Digər bir tərəfdən bu vaxta kimi Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. Bu albomu nəşr etdirməklə Maarif Xalıqov şəkillər vasitəsilə Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında elmi mübahisələrə son qoymuşdur.

Maarif Xalıqovun əsərlərinin ilk oxucularından biri də mənəm. Səmmimi etiraf edirəm ki, onun bədii yaradıcılıqla məşğul olduğunu bilmirdim. Maarif müəllimin tələbə yoldaşı, polis polkovniki Əmiral Əmirov vasitəsi ilə mənə göndərdiyi "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik-sənədli povestini oxuduqdan sonra böyük sarsıntı keçirdim. Burada insanın bütün varlığını lərzəyə salan Ünzülə ananın obrazı və kiçik İsmayılın əzablarla dolu olan həyat yolu mənə sarsıtdı. Kitabı oxuyub qurtardıqdan sonra Maarif müəllimlə telefon vasitəsilə əlaqə saxladım və bu Sizin həyatınızı, yaşadığınız günləri özündə əks etdirən tərcümeyi-halınızdır? - deyə soruşdum. Mənə elə gəldi ki, o, bir anlığa susdu və xəyalən o günlərə qayıtdı. Cavabında qısaca olaraq bircə kəlmə - bəli dedi! Düz 45 il bundan əvvəl tanıdığım Maarif müəllimin həyat yolu - yaşadığı acılı-ağrılı günlərini özündə əks etdirən çətin və şərəfli ömrü gözlərim önündə canlandı. Əslində, Maarif müəllimin üzündən əksik olmayan təbəssüm ona öz dərdini unutturub müsahibinin dərdin, çətinliklərin nə olduğunu bilirəm deyir, mən Sizi başa düşürəm, mən bu yolun yolçusu olmuşam deməkdir.

Maarif müəllim Nəzakət xanım ilə uzun illərin çətin sınaqlarından şərəflə çıxıblar. Onlar üç övlad böyüdü təbiyə ediblər. Hər üçü ali təhsillidirlər. Böyük övladları o qanlı-qadalı günlərdə, 7 yaşında olarkən atası ilə birlikdə Qarabağa gəlmiş Kamran bəydir. Gözəl övladları - bir oğlu və bir qızı var. Qızı Kəmalə xanım ali təhsilli həkimdir, İstanbul şəhərində yaşayır və işləyir. İki övladı var. Ailənin sonbeşiyi Ceyhun bəydir. Ali təhsillidir. "Kunq-fu" döyüş növü üzrə dördqat Dünya çempionudur, 5 qat Dünya kubokunun sahibidir. Bir oğlu var, adı Ayxandır.

Maarif müəllimin həyat yoldaşı Nəzakət xanım ali təhsilli filoloqdur. Hal-hazırda Binəqədi rayonundakı 30 sayılı tam orta məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəlliməsidir. Xoşbəxt ailədə 5 nəvə böyüyür. Nəzakət xanımın sevincinin həddi-hüdudu yoxdur. Övladları və nəvələri ilə fəxr edir.

Maarif hazırda təqaüddədir. O, indi yaradıcılıqla daha məhsuldar məşğul olur, yazıb - yaradır. Dostluq etalonu olan Maarif müəllim indi də bizi arayıb-axtarır, gənclik illərində olduğu kimi məzəli söhbətləri ilə bizim könlümüzü oxşayır, yaşadır.

Müəllifini unuttuğum şəri şair elə bil ki, həyatda bütün çətinliklərə sinə gərən bu xeyirxah insan haqqında yazıb:

*Dözüm özü dözməyəndə dözdü dost,
Dostluq adlı bir ocaqda közdü dost,
Hecalara bölünməyən sözdü dost,
Bölünsəydik, dost deməzdik biz ona.*

*Çırpı deyil, yıgıb ocaq çatasan,
Ağac deyil, gövdəsində yatasan,
Paltar deyil, köhnələndə atasan,
İldən-ilə bahalaşan zərdir dost.*

Maarif müəllim məhz belə dostdur, belə insandır.